

Helena Tomas

Otkriće Tebe, mikenske Kadmeje

„Lijepu opazih još Epikastu, Edipa majku,
 Koja je strašno u svojem neznanju učinila djelo
 Za svog se udavši sina, a ovaj je ubio oca
 I mater uzo za ženu, al' bogovi brzo med ljudma
 Razglase to, i Kadmejcima on u Tebi je ljupkoj
 Nesretno kraljevao, jer zlo mu odlučiše bozi.“

(Odiseja XI, 271–276, prijevod T. Maretić)

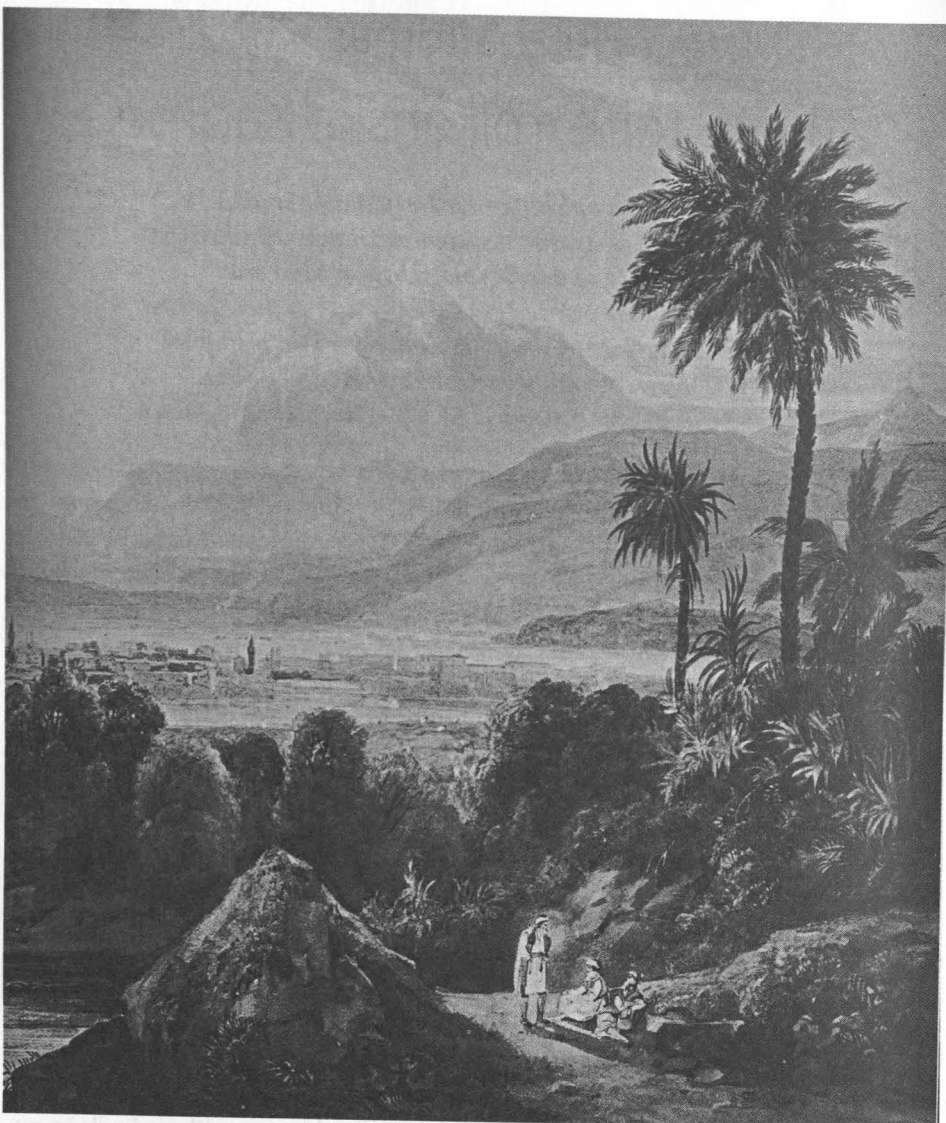
Mnogi će se složiti da je uz Atenu i Spartu Teba bila jedan od najvažnijih grčkih polisa, pa je time njena uloga u antičkoj Grčkoj bila od velike važnosti (v. sažetak povijesti Tebe u Aravantinos 2009; 2009a). No, u okviru ove serije članaka (*Otkrića homerskih gradova*) nećemo se osvrnuti na najslavnije, antičko razdoblje povijesti Tebe, već na ono na koje se osvrće Homer, dakle legendarno, tj. mikensko razdoblje (kasno brončano doba).¹ Materijal otkriven arheološkim istraživanjima te količina mitova koji se uz ovaj grad vežu, pokazali su da je kansobrončano doba Teba po važnosti bila jednaka samoj Mikenima. Svoj uspon Teba ima zahvaliti dvama čimbenicima: svome položaju usred velike plodne doline te poziciji na ruti trgovačkih putova koji su Atiku i Peloponez povezivali sa sjeverom (Demakopoulou 1990: 307).

Katalog brodova u Homerovoj *Ilijadi* nabroja trideset i jedan beotski grad (*Il.* II, 494–516). Njih osamnaest uspelo se identificirati arheološkim istraživanjima i svi do jednoga imaju mikenske ostatke. Posebno su značajni oni iz Aulide, priobalnoga gradića preko puta otoka Eubeje, odakle je grčko brodovlje krenulo u pohod na Troju. Zanimljivo je da Teba u Homerovom katalogu brodova nije navedena, već samo Hipoteba. Strabon (9.2.32) kaže da je to zbog toga što je Teba bila uništena prije trojanskoga rata kao rezultat pohoda Argivaca pod vodstvom Epigona (vidi niže). Arheologija je potvrdila da je mikenska palača u Tebi neprijateljskim napadom uništena sredinom 13. st. pr. Kr. Grad je, za razliku od palače, nastavio živjeti nakon tog napada, ali je izgubio svoj prijašnji sjaj (Demakopoulou & Konsola 1981: 12, 26).

Antički izvori spominju dva imena vezana uz ovaj grad: Kadmeja i Teba. Prvo ime dolazi od legendarnoga osnivača grada Kadma.² No i ono drugo koristi se već

¹ Glavne značajke mikenske civilizacije u čiji je kraj smješten trojanski rat (pa je tako većina homerskih gradova zapravo mikenska) predstavljene su u Tomas 2009: 23.

² Pauzanija nam za ime grada donosi sljedeće (*IX*, 5): „... Kadmo je sagradio grad koji se još i danas zove Kadmeja.“ Malo kasnije (*IX*, 7) u suprotnosti s ovim on pak kaže: „U moje vrijeme čitav donji grad im je bio pust, izuzevši hramove, akropola pak je bila naseljena, ali se zvala Teba a ne Kadmeja.“ (prijevod U. Pasini)

Slika 1: H. W. Williams, pogled na Tebu 1819. g. (preuzeto iz Tsigakou 1981: 116).

u najranije doba postojanja grada, kao što svjedoče mikenski linear B natpisi na kojima se Teba navodi u obliku *te-qa*.³ Izgleda da se u antici ime Kadmeja kori-

³ Zapravo, oblik *te-qa* sačuvan je na samo jednoj veoma fragmentarnoj tablici iz Knosa (KN X 9385.1), no kako su znakovi oštećeni i zbog toga loše vidljivi, nije sasvim sigurno da ih uistinu možemo pročitati kao *te-qa*. Lokativni oblik *te-qa-de* zapisan je na tablici iz Mikene (MY X 508.a) i glinenome pečatnjaku pronađenom na ulazu u Tebu (TH Wu 51.β). Etnik *te-qa-ja* (Tebanka) i *te-qa-jo* (Tebanac) zabilježeni su u Knosu (KN Ap 5864.4), Pilu (PY Ep 539.6) i Tebi (TH Wu 47.β) (Aura Jorro 1993: vol. II, 333–334).

stilo kad se mislilo na najstariju jezgru grada, a Teba kad se mislilo na čitav grad (Symeonoglou 1973: 10; 1985: 13).⁴

Teba u mitovima i antičkim izvorima

Mitovi vezani uz Tebu toliko su brojni da bi se cio jedan broj ovoga časopisa dao ispuniti samo njima.⁵ Prvi mit tiče se legendarnoga osnivača grada – Kadma, sina feničkoga kralja Agenora. Po očevu nalogu Kadmo je krenuo u potragu za sestrom Europom koju je bio oteo Zeus preobrazivši se u bika. Nakon dugogodišnjih neuspjelih pokušaja da sestri uđe u trag, po savjetu delfijskoga proročišta Kadmo je osnovao grad na mjestu gdje je od umora klonula krava koju je bio slijedio iz Delfa (moguće je da je ta krava, βούς, dala ime pokrajini Beotiji). Istu je kravu Kadmo nakanio žrtvovati Ateni i poslao svoje drugove da donesu vode s Aresovog izvora. No ondje ih je dočekaio i ubio zmaj, kojega je iz odmazde zatim ubio Kadmo. Po savjetu Atene posijao je zmajeve zube, i iz njih su iznikli naoružani vojnici koje nazvaše Sparti (od glagola σπείρω – posijati), oni su Kadmu pomogli sagrađiti grad (Apolodor, *Bibl.* III, 4.1).

Kadmo je, prema Herodotu (V, 58), Grcima od Feničana donio pismo. Oženio se Aresovom i Afroditinom kćerkom Harmonijom i njihovom su vjenčanju prisustvovali svi olimpski bogovi i muze. Kadmo i Harmonija imali su petero djece: kćeri Agavu, Autoною, Inu i Semelu (Dionizovu majku) te sina Polidora, koji je naslijedio tebansko prijestolje pošto su Kadma i Harmoniju bogovi pretvorili u zmije i poslali na Elizijaska polja (Heziod, *Theg.* 975–978; Ovidije, *Met.* 563–603; Zamarovský 1973: 155; Graves 1960: 194–200; Olalla 2007: 188–189; mit o Kadmu i osnutku Tebe detaljno je razrađen u Vian 1963; Edwards 1979).

Polidorovi nećaci bili su blizanci Amfion, kojemu tradicija pripisuje gradnju prvih bedema oko grada, i Zet, čija je žena Teba gradu dala spomenuto kasnije ime. Njih dvojica bili su djeca Antiope i Zeusa.⁶ Majku im je dugo godina izrabljivala Dirka, žena tadašnjega tebanskog kralja Lika. Braća su je iz osvete ubila bacivši je u izvor pred Tebom koji je tako dobio ime Dirkin izvor. Prema drugoj verziji mita braća su Dirku privezala za bika koji ju je vukao po zemlji dok nije umrla.

⁴ Svi antički izvori koji se osvrću na dvojno ime grada nabrojani su u Keramopoulos 1917: 435–463.

⁵ U mitološkome pregledu koji slijedi kao izvori su navedene zbirne mitologije, neke od kojih su prevedene na hrvatski i lako dostupne u našim bibliotekama. No svi spomenuti mitološki likovi daleko detaljnije obrađeni su u sljedećim publikacijama: *Ausführliches Lexicon der Griechischen und Römischen Mythologie* (ur. W. H. Roscher, Leipzig), *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (LIMC, Düsseldorf), *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* (Stuttgart), or *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike* (Stuttgart, Weimar).

⁶ *Odiseja* XI, 260–265:

“Za njom Antiope kćer Asopovu vidjeh, što Zeusu

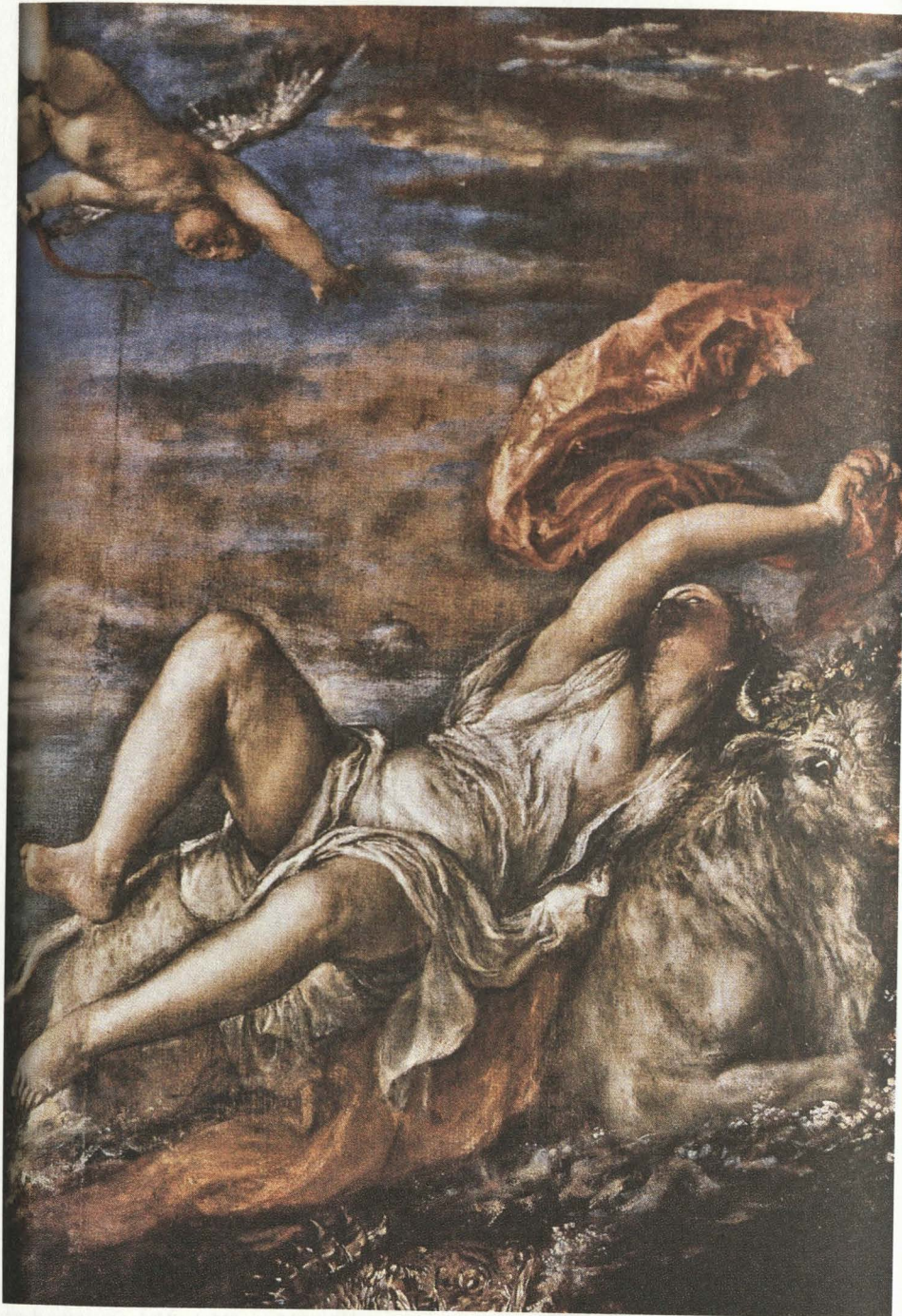
Nekad u naručju spaše, i time se dičila ona.

Sina je rodila dva: Amfiona i drugoga Zeta,

Koji sedmokratnu Tebu sagrađiše prvi i zatim

Kulama utvrde nju, jer ne bi u širokoj Tebi

Mogli živjet bez kula, iako su bili junaci.” (prijevod T. Maretić)

Slika 2: Tizian, *Otmica Europe*, 1562 (preuzeto iz Impelluso 2007: 61).

Amfion je u mitologiji poznat i kao muž Niobe koja se usudila dičiti da je rodila četrnaestero djece za razliku od Lete koja ih je imala svega dvoje – Apolona i Artemidu. Iz osвете za njenu drskost Apolon i Artemida ubili su Niobinu djecu, a ona se pak od tuge pretvorila u stijenu (Zamarovský 1973: 213; Olalla 2007: 53–54). Sjeverno od Tebe, na brežuljku koji se zove upravo Amfion, Keramopoullou je naišao na tragove grobnice koju je pripisao Zetu i Amfionu (Keramopoullou 1917: 382–388; Pelon 1976: 85–86).

Najslavniji tebanski mit je onaj o kralju Edipu. Labdakov sin Laj oženio je Jokastu (Epikastu) i s njom dobio sina Edipa.⁷ Delfijsko je proročište Laju obznani- lo da je djetetu suđeno ubiti oca i oženiti se majkom. U pokušaju da izbjegne zlu sudbinu Laj je Edipa dao izložiti na planini Kiteronu probivši mu stopala da ne može pobjeći. Bio je to uzaludan potez, Edip je preživio i odrastao u Korintu gdje su ga posvojili kralj Polib i žena mu Meropa (ili Periboeja). Kad je odrastao Edip je slučajno saznao za tragično proroštvo i pobjegao iz Korinta ne želeći ubiti Poli- ba i oženiti se Meropom. Besciljno lutajući u trivijalnome je sukobu usmrtio kra- lja Laja slučajno ga susrevši dok se ovaj vraćao iz Delfa i misleći da je mu je starac tek puki stranac. Došavši pred Tebu Edip je grad oslobodio smrtonosne Sfinge, pa mu Tebanci ponudiše upražnjeno prijestolje, a Lajevu udovicu Jokastu dadeše mu za suprugu. Tako je Edip iz neznanja ipak oženio svoju majku i s njom othra- nio četvero djece: sinove Eteokla i Polinika, kćeri Antigonu i Izmenu. Pošto su im djeca odrasla mučna je istina izišla na vidjelo, Jokasta se objesila, a Edip je iz oča- ja iskopao vlastite oči i zauvijek napustio Tebu.⁸

Po očevu odlasku, Eteoklo i Polinik posvadiše se oko prijestolja. Polinik je na- šao utočište kod svoga tasta Adrasta, ujedno kralja Arga koji je pristao biti vođom u antici opjevanoga pohoda sedmorice protiv Tebe (Aesch., *Sept.*; Stat., *Theb.*). U dijelu svoga putopisa u kojemu opisuje Tebu Pausanija svoje divljenje za taj pohod izrazio je riječima: „Taj rat koji su Argivci vodili protiv Tebanaca smatram najvri- jednijim spomena među ratovima koje su Heleni protiv Helena vodili u takozva- nom herojskom dobu.“ (Paus. IX, 9, prijevod U. Pasini). Unatoč dobroj Adrasto- voj strategiji (da svaki od sedmorice junaka napadne po jedna od sedam teban-

⁷ Genealogija relevantne mitološke dinastije tebanskih kraljeva do pohoda Sedmorice sastoji se od njih pet: Labdak, Laj, Edip, Eteoklo/Polinik, Kreont. Svi su osim Kreonta bili direktni krvni nasljednici, dakle sinovi prethodnoga kralja (Syme- onoglou 1973: 75; 1985: 67).

⁸ *Odiseja* XI, 270–280:

„Lijepu opazih još Epikastu, Edipa majku,

Koja je strašno u svojem neznanju učinila djelo

Za svog se udavši sina, a ovaj je ubio oca

I mater uzo za ženu, al' bogovi brzo med ljudma

Razglase to, i Kadmejcima on u Tebi je ljupkoj

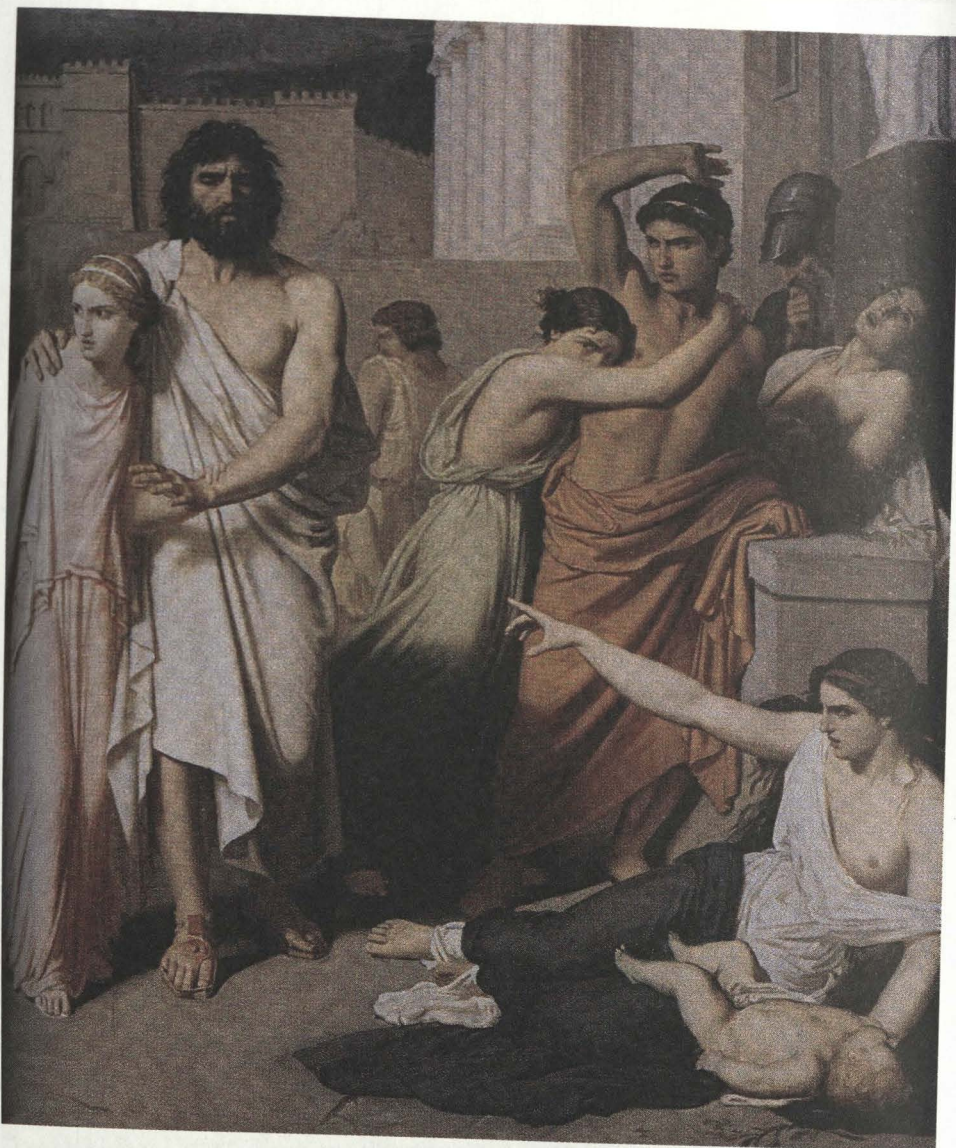
Nesretno kraljevao, jer zlo mu odlučiše bozi.

Mati mu u dvor Aida vratara jakoga ode,

Pošto se o zamku s grede sa visoke spuštenu nisko

Objesi puna tuge i njemu ostavi jade

Vrlo mnoge, već kako Erinije majčine rade.“

Slika 3: C. F. Jalabert, *Edip i Antigona*, 1843 (preuzeto iz Impelluso 2007: 533).

skih vrata), Argejci Tebu nisu osvojili. Izginuli su svi do Adrasta, a braća Eteokolo i Polinik jedan su drugoga ubili sukobivši se pod gradskim zidinama. Pauzanija nam kaže da su Adrast i njegovi peloponeški saveznici stradali jer nisu znali kako svladati branitelje grada koji su ih gađali sa zidina. No kako je mnogo gubitaka života bilo i u Tebanaca „od tada pobjedu, u kojoj i pobjednik strada, nazivaju kadmejskom pobjedom.“ (Paus. IX, 9; detaljnije u Zamarovský 1973: 3, 25–27, 67–71; Graves 1984: 111–120; Olalla 2007: 49–50).

Prijestolje je spremno ugrabio Jokastin brat Kreont, Eteokla je pokopao časnno, a Poliniku uskratio pogreb pod izgovorom da je on bio napao vlastiti grad. Brata je potajno pokopala Antigona, za što ju je Kreont osudio na smrt (zajednički grob braće nalazio se izvan Pretskih vrata, na početku puta koji je od Tebe vodio u Halikidu, v. Paus. IX, 18). Uskoro je uslijedio drugi argivski pohod na Tebu. Vodili su ga sinovi (Epigoni, tj. potomci) odvažne sedmorice prvoga pohoda (Graves 1960: 383–386). Grad su zauzeli i uništili, što odgovara i stvarnome uništenju mikenske Tebe sredinom 13. st. pr. Kr. U Argu su još u Pauzanijino doba stajali kipovi prvotno izginule sedmorice, a Epigonima su pak kipove Argivljani postavili u Delfima (Paus. II, 20; X, 10).

Teba je bila rodno mjesto boga Dioniza, sina Semele i Zeusa. Dok je još bila trudna, Semelu je ljubomorna Hera, preručena u njenu dadilju, navela da Zeusa zatraži da joj se ukaže u svom stvarnome liku, tj. u munjama i gromovima. Munje su izmakle kontroli, Semelu usmrtila te joj spalila kuću. Zeus je uspio spasiti Dioniza iz utrobe mrtve Semele, zašio ga je u svoje bedro gdje je Dioniz nastavio rasti do poroda. Nakon rođenja Herma je maloga Dioniza od ljubomorne Here sklonio u Orhomen gdje ga je othranila Semelina sestra Ina. Dioniz se u rodnu Tebu vratio tek nakon mnogo godina i ondje uspostavio svoj kult (Apolodor, *Bibl.* III, 4.3; Graves 1960: 56; 1984: 17; Zamarovský 1973: 61–64; Kerényi 1976: 143, 193–197).

U Tebi je rođeno još jedno slavno ime grčke mitologije – Heraklo, pa mu je tu bilo podignuto svetište koje nam je opisao Pauzanija (Paus. IX, 11; Aravantinos 2009a: 242). Heraklo je bio sin Zeusa i Alkmene. Hera je iz ljubomore i vlastita interesa namjerno usporavala Heraklovo rođenje. Po porodu je Alkmene, iz straha od Herine srdžbe, novorođenoga sina izložila na ravnicu (koja je potom nazvana Heraklij), no Hera ga je podojila slučajno naišavši tim putem. Dijete je nakon toga vraćeno majci u Tebu, pa Hera u njegovu kolijevku šalje zmije, no Heraklo ih je, mada još dojenče, zadavio golim rukama (Graves 1960: 446–449; Zamarovský 1973: 121–128; Olalla 2007: 141–142).

Što se pak tiče vječnoga počivališta legendarnih velikana, u Tebi je navodno bilo Hektorovo. Po savjetu proročišta njegove su kosti iz Troje prenesene u Tebu da bi grad uživao blagodat i sreću. Hektorov je grob ležao uz vrelo zvano Edipovim jer je ondje Edip po očevu ubojstvu sa sebe sprao krv (Paus. IX, 18).

Od stvarnih povijesnih velikana, u Tebi je bio rođen pjesnik Pindar. Kuća mu je bila uz izvor Dirke, a grob pokraj tebanskoga hipodroma (Paus. IX, 23, 25).

Povijest istraživanja Tebe

U prošla tri priloga ove serije (Mikena, Tirint i Orhomen, v. Tomas 2009; 2010; 2011) poglavlja o povijesti istraživanja homerskih gadova započinjali smo s ranim putopiscima koji su svoje divljenje prema antičkoj Grčkoj izrazili pismeno ili slikovno. U ovome prilogu ne može se u tome smislu ništa posebno navesti, budući da je suvremena Teba bila neprivlačan grad, poneka starina koja je provirivala

jednostavno nije bila dovoljno impresivna. Tako mada novovjekovni putopisci tuda prolaze, Tebu spominju tek usput (Roller 1988). Otac egejske arheologije, Heinrich Schliemann, Tebu je opisao ovim riječima (1881: 126):

„The present city which occupies the Cadmeia, is most decidedly the most filthy and disgusting city in Greece; I strongly advise travellers rather to establish their night quarters in the meanest village barn that is the so-called hôtel at Thebes. No ruin of an ancient monument has been preserved in Thebes; only some fragments of sculptured marbles which we see here and there in the housewalls and a few scattered drums of marble columns testify to the ancient splendour and opulence of the city“.

U prošla smo tri priloga, kad bismo govorili o prvim arheološkim istraživanjima, kretali upravo sa Schliemannom. U Tebi on naprotiv nikada nije iskopavao, samo je kroz nju prošao na putu za Orhomen i ondje proveo svega jednu noć (Papazoglou-Manioudaki 1990: 130; Aravantinos 2006: 166).

Prva sustavna iskopavanja Tebe vodio je A. Keramopoulos 1906–1929. g. Glavni fokus njegovih istraživanja bili su bedemi grada s namjerom da ustanovi poziciju sedam legendarnih gradskih vrata.⁹ Keramopoulos je otkrio da je mikenski bedem obuhvaćao cijeli brežuljak (akropolu) na kojem je ležala citadela (1917: 300–307). Taj prvi, mikenski bedem sagradio je sâm Kadmo (Strabon 9.2.3). U klasično se doba grad proširio izvan prvobitne zidom opasane jezgre, i oko tog donjega grada sagrađen je drugi bedem. Oni koji su nastavili donji grad zvali su se, kaže

Slika 4: Crtež Tebe iz 1628. g. sa sedam legendarnih ulaza u grad (preuzeto iz Kokkolas 2006: 53).

⁹ Za sažetak ranijih istraživanja topografije legendarnih sedam vrata Tebe v. Symeonoglou 1973: 77, n. 6.

Strabon, Hipotebanci, dakle oni koji žive ispod Tebe. A ondje su živjeli, nastavlja Strabon (9.2.32), zato što nisu mogli obnoviti bedeme Tebe (Kadmeje) koje su bili uništili Epigoni. Hipotebance spominje i Homer (*Il.* II, 505). Schliemann je dva imena grada objasnio ovako: Kadmeja je bila fenička, a donja Teba (Hipoteba) grčka. U pohodu na Troju sudjelovali su samo Hipotebanci (zato samo njih Homer u tom kontekstu i spominje), pošto su Kadmeju bili uništili Epigoni (Schliemann 1881: 127, 157; za pregled ostalih mišljenja o toponimu Hipoteba v. Symeonoglou 1985: 60).

Keramopoulos je tvrdio da je sedam legendarnih vrata stajalo na unutrašnjem bedemu oko akropole, a ne onome koji je opasavao donji grad. Dijelovi tog prvog, mikenskog, tj. kiklopskoga zida, mjestimično su vidljivi i danas, ali u veoma skromnome stanju. Keramopoulos je također počeo kopati tzv. Kadmovu kuću i na temelju fresaka i drugih bogatih nalaza zaključio da je to vjerojatno bila mikenska palača (1909; 1917: 337–346; 464–484; Demakopoulou & Konsola 1981: 22; Aravantinos 2006: 170–171; za kiklopsku gradnju vidi Tomas 2008).

Nakon tih inicijalnih iskopavanja, arheološki radovi u Tebi stagniraju sve do 1960tih godina kada u gradu započinju pozamašni građevinski radovi. Pri kopanju temelja otkriveni su brojni mikenski arhitektonski ostaci, a tipologija pokretnoga

Slika 5: Istočni bastion Elektrinih vrata tijekom iskopavanja A. Keramopoullosa 1914. g. (Aravantinos 2009a: 236, sl. 375).

arheološkog inventara pronađenog unutar mikenskih zidova sugerirala je da se radi o ostacima mikenske palače.

Sustavna istraživanja u Tebi nastavila su se bez prestanka do današnjih dana. Ostaci upravno spomenute palače, na žalost, razotkriveni su parcijalno, dakle samo na onim lokacijama na kojima se nisu ispriječile već postojeće suvremene zgrade. Mada je donesena uredba da se nigdje u središtu Tebe ne smiju zakopati temelji bez prethodne intervencije arheologa, slika mikenske palače ostaje poprilično fragmentarna pošto je dobar dio središta moderne Tebe sagrađen prije donošenja spomenute uredbi te prije početka kontinuiranih arheoloških istraživanja sredinom prošloga stoljeća.

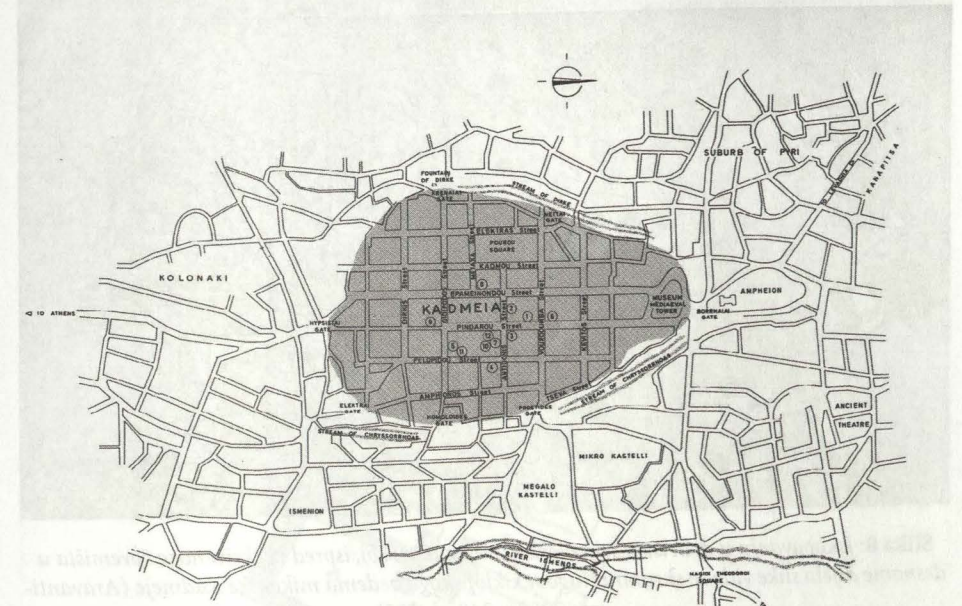

Slika 6: Zračna snimka moderne Tebe koja je potpuno prekrila njene arheološke ostatke (Aravantinos 2009a: 235, sl. 374).

Mikenska Kadmeja

Brežuljak na kojemu se razvio grad Teba bio je nastanjen još u ranome i srednjem brončanom dobu (Konsola 1981; Symeonoglou 1985: 14–25; Aravantinos 2009: 238–239; 2010: 41–53). Kasnobrončano doba je ono koje nazivamo mikenskim (ca. 1600–1000. pr. Kr.) i tada se u gradu podiže palača kao simbol vladajuće elite. Fundus materijala palače u Tebi uključuje brojne dragocjenosti, što uz monumentalan izgled građevine ukazuje da je ondje obitavao moćan vladar. Također je u gradu otkrivena bogata grobnica vladara ili ratnika, grobni prilozi uključivali su koplje, mač, bojni nož te kacigu od veprovih zubi (Aravantinos 2010: 54). Neki tvrde da je od cjelokupne povijesti ovoga grada, upravo mikensko razdoblje bilo najsjajnije. Nesreća je u tome što je moderna Teba u potpunosti prekrila ostatke

mikenskoga grada (sl. 6), tako da su iskopavanja, kao što je već rečeno, veoma parcijalna i ne mogu nam pružiti potpunu sliku.

Slika 7: Karta Tebe, zatamnjen je brežuljak na kojem je bila smještena mikenska Kadmeja: 1. Kadmova kuća / palača; 2. riznica; 3. mikenski zid; 4. arsenal; 5. radionica nakita; 6. skladište; 7. mikenski zid; 8. linear B arhiv; 9. radionica nakita; 10. mikenska kuća; 11. mikenska kuća / linear B tablice; 12. mikenska kuća (Demakopoulou & Konsola 1981: 21, plan 2).

U arheološkoj literaturi ime Kadmeja koristi se kad se misli na mikensku citadelu. Ona leži u samome središtu modernoga grada, na lokaciji koja je neprekinuto naseljena od ranoga brončanog doba do danas. Prekrivala je brdašce kruškolika oblika (sl. 7) veličine oko 800 × 500 m (Symeonoglou 1985: 11). Bedem nije očuvan (samo se mjestimično mogu nazrijeti njegovi skromni tragovi, sl. 8), a niti sedam legendarnih vrata koja su u Pauzanijino doba, kako on i sâm kaže, još uvijek vodila u grad. On nam donosi i imena tih vrata: Elektrina, Pretska, Neistanska, Krenejska, Hipsistijska, Ogigijska i Homolska.¹⁰ U drugih antičkih pisaca neka su od imena vrata drugačija (usporedne tabele u Keramopoulos 1917: 464–478; Symeonoglou 1985: 32–38; v. također Faraklas 1998: 7–8).

¹⁰ Pauzanija IX, 8: "Teba je na starim zidinama oko grada imala sedam vrata, a tako je ostalo i do danas. Doznao sam da su jedna dobila ime po Elektri, Kadmovej sestri, a druga, Pretska, dobila su ime po čovjeku tog kraja... Neistanska su vrata, govore, dobila ime zbog ovoga. Zadnju žicu na harfi zovu *nete*, i pričaju da ju je Amfion izumio na tim vratima. Ali ja sam također čuo i to da je sinu Zeta, brata Amfionova, bilo ime Neis i da su ta vrata po njemu tako nazvana. Vrata Krenejska (Izvorska) i Hipsistijska nazivaju tako iz ovog razloga... kod Hipsistijskih vratiju je svetište Zeusa koji ima nadimak *Hypsitos* (Najviši). Odmah do tih su vrata nazvana Ogigijska, a zadnja su Homolska vrata." (prijevod U. Pasini)

Slika 8: Iskopavanja u dvorištu Arheološkog muzeja u Tebi, ispred natkrivenoga spremišta u desnome dijelu slike vide se skromni tragovi kiklopskoga bedema mikenske Kadmeje (Aravantinos 2009a: 240, sl. 385).

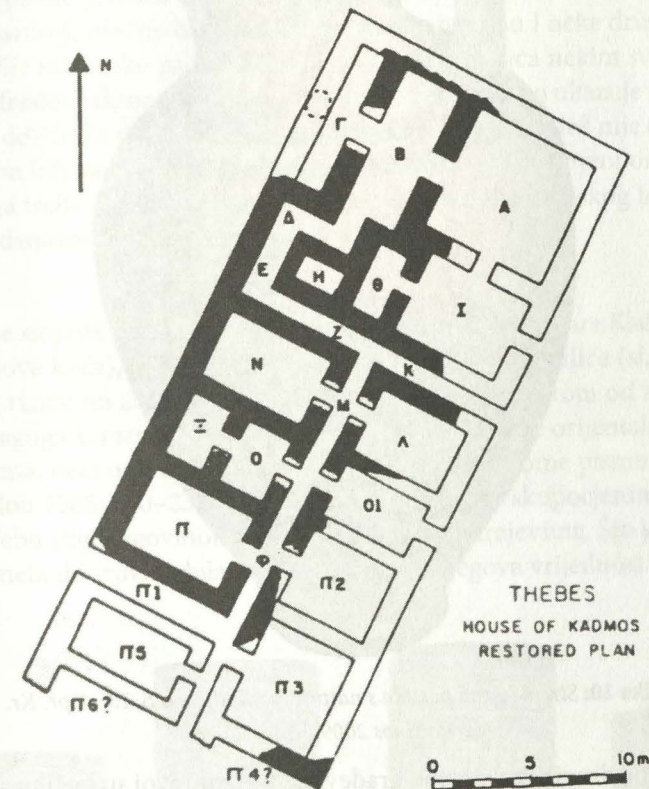
Procjenjuje se da je Teba u mikensko doba imala oko 8000 stanovnika. Sasvim je sigurno da je ona predstavljala najjaču mikensku citadelu u Beotiji. Uz njenu veličinu i monumentalnu arhitekturu, moć joj se očitovala i u trgovini s udaljenim moćnim krajevima, prvenstveno Egiptom i Levantom, kao što je potvrđeno importima iz tih područja pronađenima u ruševinama grada. Nije stoga čudno da je postojalo određeno rivalstvo između Tebe i druge najmoćnije beotske citadele, Orhomena. To se rivalstvo odrazilo i u mitu koji stvarnu premoć Tebe tumači kao posljedicu Heraklova uništenja Orhomena. Prema mitu taj je junak stanovnicima Orhomena skrivio još jedno nedaću: zablokirao je kanale koji su odvodili rijeku Kefis iz obližnje doline Kopaide, žitnice Orhomena. Zbog toga je jezero poplavljeno, što se podudara sa stvarnim povijesnim događajem krajem 13. st. pr. Kr. koji je nesumnjivo imao veze s propašću Orhomena (Aravantinos 1995: 616–617; Tomas 2011: 64–65).

Slijedi opis najvažnijih otkrivenih zdanja mikenske Kadmeje.

Kadmova kuća

Prema Pauzaniji (IX, 12), Kadmova se kuća nalazila na mjestu kasnije agore (sl. 7: 1). To je ona ranije spomenuta kuća koju je na Semelin izazov munjama nehotice spalio Zeus. Stanovnici Tebe ostatke su joj proglasili svetima i zabranili da ih se narušava. Iskopavanja arheologa Keramopoullosa u zaleđu su današnje tržnice u središtu grada (Pindarova ulica) razotkrila ostatke velike mikenske kuće uništene

požarom. Keramopoulos je zaključio da je upravo to morala biti Kadmova kuća: uništena je požarom i sve do ranokršćanskoga razdoblja ništa preko nje nije bilo sagrađeno (Keramopoulos 1909: 109–110; Deamkopoulou & Konsola 1981: 23).

Slika 9: Plan otkopanih dijelova Kadmove kuće (Symeonoglou 1985, sl. 2.10).

Otkriveni dijelovi kuće sastoje se od barem petnaest prostorija i dva duga hodnika, sveukupne veličine od 40 × 18 m (Demakopoulou 1990: 310). Kuća je bila ukrašena freskama žena koje u procesiji nose cvijeće i žrtvene darove (Reusch 1956). Nađen je ondje i nakit od zlata i poludragoga kamena agata te stremenaste posude s natpisima na linearu B. Ta i slične stremenaste posude u Tebu su stigle s Krete, a služile su za transport ulja i vina (Haskell *et al.* 2011).¹¹ Jedna od prostorija palače sasvim je sigurno bila kupaonica, što zaključujemo na temelju ostataka glinene kade uz jedan od zidova prostorije (Spyropoulos 1970a; Spyropoulos & Chadwick 1975: 14, 21).

¹¹ Dosad je u Tebi pronađen najveći broj stremenastih posuda s Linear B natpisima. Prve je otkrio Keramopoulos još 1921. g. (Aravantinos 1999: 47; Aravantinos *et al.* 2002: 8).

Slika 10: Stremenasta posuda s natpisom na linearu B, 13. st. pr. Kr.
(Aravantinos 2009a: 241, sl. 390).

Kao i u većine drugih mikenskih građevina, u Kadmoj su kući primjetne dvije faze gradnje. Prva faza (tzv. stara Kadmeja) traje do uništenja grada oko polovice 14. st. pr. Kr. (kasnoheladsko IIIA2 razdoblje). Grad je tad spaljen u požaru, prema tradiciji onome koji je skrivila Semela. Kadmova kuća (tj. palača) i ostatak grada obnovljeni su i to je tzv. nova Kadmeja. Osi zidova ove druge faze gradnje ne poklapaju se uvijek s osima ranije faze, mjestimično su upravo na temelju te činjenice i prepoznate dvije faze gradnje. Kraj ove druge faze također je obilježen požarom, ovaj put onime koji se pripisuje Epigonima, datiranom u sredinu 13. st. pr. Kr. (kasnoheladsko IIIB razdoblje). Arheološki ostaci tako potvrđuju da je Teba uistinu bila uništena prije razdoblja u koje se tradicionalno smješta trojanski rat, a to je početak 12. st. pr. Kr. (Symeonoglou 1973: 72–76; Demakopoulou & Konsola 1981: 24–25).

Mada je tzv. Kadmova kuća sasvim sigurno pripadala nekome tebanskom odličniku, nejasno je možemo li je smatrati mikenskom palačom, kao što je to htio Keramopoulos. Vidjeli smo, naime, u priložima o Mikeni i Tirintu (Tomas 2009: 38; 2010: 54–56), da mikenska palača ima strogo definirane arhitekturne odredni-

ce. One uključuju postojanje megarona. Megaron je pak također precizno definiran i sastoji se od tri prostorije: portika s dva stupa, vestibula i domosa, tj. glavne prostorije nasred koje je bilo ognjište okruženo stupovima koji su držali strop, na sredini stropa bio je otvor za dim i svjetlo, a uz ognjište se nalazilo kraljevo prijestolje. Megaron je obično bio ukrašen freskama, baš kao i neke druge prominentne prostorije mikenske palače. Mada tzv. Kadmova kuća nekim svojim karakteristikama (freske, luksuzan pokretni inventar) nedvojbeno ukazuje na to da se radilo o kući odličnika (Demakopoulou 1990: 317), megaron još nije otkriven. Moгуće je da on leži ispod suvremenih zgrada središta grada. Spyropoulos je bio mišljenja da ga treba tražiti par metara južno od glavnoga gradskog trga, preciznije u predjelu današnje tržnice (Spyropoulos 1971).

Riznica

Riznica se smjestila četrdesetak metara jugozapadno od stare Kadmeje (tj. prve faze Kadmove kuće), na sjecištu Pindarove i Antigonove ulice (sl. 7: 2). Zdanje je nazvano riznicom zato što joj je pod bio prekriven nakitom od zlata, slonovače i poludragoga kamenja,¹² izrađevinama od slonovače te orijentalnim cilindričnim pečatima, neki od kojih su imali natpise na klinastome pismu (Touloupa & Symeonoglou 1965: 230–232). Radi se dakle o izrazito skupocjenim predmetima koji su u Tebu stigli trgovinom s veoma udaljenim krajevima. Što je zemlja porijekla predmeta ili sirovine bila udaljenija, to je i njegova vrijednost bila veća. Ko-

Slika 11: Orijentalni cilindrični pečati (lapis lazuli) pronađeni u riznici, 13. st. pr. Kr.
(Aravantinos 2009a: 241, sl. 389).

¹² Poludrago kamenje nađeno u riznici uglavnom je bio agat i oniks. Pronađen je i lapis lazuli koji se u to doba mogao dobiti jedino s područja današnjega Afganistana.

mad nakita izrađen od afganistanskoga lazurita (*lapis lazuli*) mogli su posjedovati jedino najbogatiji predstavnici tebanske zajednice: kralj i njegova obitelj te njima bliski velikodostojnici.

Arsenal

Građevina leži povrh srednjobrončanodobnoga groblja u Pelopidovoj ulici (sl. 7: 4). Arsenalom je nazvana na temelju brojnoga brončanog oružja pronađenog u njoj. Ono se sastoji i od ofenzivnoga i defenzivnog oružja,¹³ te opreme za konje i kočije. Tu su 1964. g. nađene i prve tebanske glinene tablice ispisane linear B pismom (Aravantinos 1995: 620; 1999: 47; Aravantinos *et al.* 2002: 8).

Radionice nakita

U podrumu pošte u Edipovoj ulici (sl. 7: 5) otkriveno je nekoliko prostorija koje su služile kao radionica skupocjenoga nakita. To zaključujemo prema brojnim komadima nakita od zlata, bronce, jantara, školjke i poludragoga kamenja, neki od kojih su bili nedovršeni, dakle u procesu izrade. Također je pronađeno oruđe za izradu nakita. Radionica je vjerojatno bila uništena potresom, nakon toga bila je opljačkana, očito u potrazi za dragocjenostima (Symeonoglou 1973: 15–16, 63). Još jedna radionica nakita otkrivena je svega četrdesetak metara jugozapadno, u Pindarovoj ulici (sl. 7: 9). U njoj su nađeni kalupi za prstenje te razno oruđe za izradu metalnoga nakita (Demakopoulou 1974; 1990: 313).

Skladišta palače

Skladišta ulja otkrivena su na raskrsnici Pindarove ulice i ulice Vurdumba (sl. 7: 6), dvadesetak metara sjeverno od Kadmove kuće. U njima je pronađen niz pitoša i stremenastih posuda, neke od kojih su još uvijek sadržavale pocrnjelo ulje, direktan dakle dokaz da je skladište stradalo u požaru (Faraklas 1968).

Arhiv

Prve linear B tablice u Tebi su otkrivene 1964. g. u već spomenutom arsenalu.¹⁴ Iduća skupina otkrivena je 1970. g. nedaleko od riznice, točnije na križanju Epaminondove i Metaksove ulice (sl. 7: 8). Tu je otkopano zdanje od dvije prostorije. Linear B tablice ležale su u jednoj od prostorija koja je vjerojatno služila kao arhiv palače. Druga je prostorija bila gore spomenuta kupaonica s kadom (Spyropoulos 1970a; Spyropoulos & Chadwick 1975; Aravantinos *et al.* 2002: 8–11).

Godine 1993. u Pelopidovoj ulici vršena je zamjena kanalizacijskih cijevi pri čemu je slučajno otkriven još jedan dio arhiva linear B tablica (sl. 7: 11). Tablice su izva-

¹³ Defenzivna ratna oprema otkrivena u tebanskome arsenalu uključuje i ostatke brončanoga oklopa. Mada su prikazi oklopa česti na mikenskim freskama i na linear B tablicama, sami ostaci oklopa rijetkost su na mikenskim lokalitetima (Andrikou 2007). Jedini potpuno očuvan mikenski oklop otkriven je na nekropoli Dendra u Argolidi. Njime ćemo se detaljno pozabaviti u jednome od narednih priloga ove serije članaka, posvećenome citadeli Midea.

¹⁴ Otkrivene su dakle nakon što je Michael Ventris 1952. g. dešifrirao linear B pismo pokazavši da su natpisi tog pisma na grčkome jeziku (Ventris & Chadwick 1956).

Slika 12: Pelopidova ulica u kojoj je pronađen arhiv linear B tablica (foto: R. Bakota, 2012).

đene u tri sezone iskopavanja završno s 1995. godinom. Kako je tzv. arsenal smješten u blizini, tablice koje su ondje otkrivene 1960tih godina pripadaju istome arhivu kao i novootkrivene tablice iz Pelopidove ulice (Aravantinos *et al.* 2001: 14). Dosad su u Tebi sveukupno pronađene 433 linear B tablice, sve su datirane u sâm kraj 13. st. pr. Kr. (Spyropoulos & Chadwick 1975; Aravantinos 2008; Aravantinos *et al.* 2001; 2002; 2005).

Uz tablice je u Tebi, kod jednih od ulaznih vrata grada, nađeno šezdesetak pečatnjaka. Radi se o malim prizmatičnim komadima gline koji su imali urezan tekst na linearu B te otisak pečata. Na većini njih tekst je sadržavao ideogram za domaće životinje: ovcu, kozu, govredo i svinju (za neke je svinje naznačeno da su dodatno tovljene). Radi se o životinjama koje su u Tebu dostavljene (bilo žive, bilo već zaklane) da bi bile konzumirane tijekom svetkovine. Svakoj je oko vrata bio obješen jedan pečatnjak, poput etikete koja je davala potpunije podatke o dotičnome „artiklu“. Na jednome je pečatnjaku pisalo *te-qa-de*, što znači da je ta životinja od nekud (ne znamo od kud) bila poslana u Tebu (v. n. 3). Po dolasku na vrata grada pečatnjaci su skinuti s vrata životinja, one su prosljeđene dalje, a pečatnjaci sačuvani da bi se podaci s njih kasnije u arhivu prepisali na glinenu tablicu (Aravantinos 1990; Píteros *et al.* 1990).

Slika 13: Linear B tablica iz Tebe s popisom žita i maslina, 13. st. pr. Kr. (Aravantinos 2009a: 234, sl. 372).

Zdanja oko citadele

Oko tebanske citadele nađene su brojne mikenske kuće, neke od kojih su također bile luksuzne gradnje i ukrašene freskama, što znači da su pripadale imućnijim tebanskim građanima. Većina ih je datirana u 14. i 13. st. pr. Kr. (Demakopoulou 1990: 314–316).

Slika 14: Topografska karta Tebe i okolice (Keramopoulos 1917: 1).

Brežuljak na kojem se citadela smjestila prema antičkim izvorima i mitologiji oplakivala su dva potoka: Dirka i Hrisorjoj. U zaleđu su dva brda, Mikro Kasteli i Megalo Kasteli. Na oba su otkrivene mikenske grobne komore (Keramopoulos 1910; Symeonoglou 1985: 52–56; za opis grobne komore vidi niže). Jedna od komora, smještena na drugome spomenutom brdu, ima dvostruki ulaz i ukrašena je freskama. Kako je ta komora luksuznije opremljena od drugih, pa je vjerojatno bila grobnica kralja Tebe, tradicija ju je interpretirala kao počivalište mitske braće Eteokla i Polinika (Demakopoulou & Konsola 1981: 23).

Grobnicu je otkopao Th. Spyropoulos 1970tih godina. Po više svojih karakteristika ona je unikat. Prije svega, u grobnu komoru vode dva prilazna hodnika, što je potpuno neuobičajeno, obično imamo samo jedan hodnik, tj. dromos. Veći je dromos 23 m dug, što je opet neuobičajeno, pošto je većina ostalih dromosa mikenskih grobnih komora puno kraća, jedino su dromosi najvećih tolos-grobnica značajnije dužine. Paralelno uz ovaj veći dromos leži onaj sporedni, tj. manji. Iduća je posebnost ove grobnice u veličini same grobne komore: pravokutna je oblika, 10,25 m duga, 6,25 m široka, 3,5 m visoka. Naposljetku, ovo je jedina mikenska grobna komora s oslikanim stjenkama, zapravo jedina oslikana mikenska grobnica općenito, pošto čak ni najznamenitiji tolosi (npr. Atrejeva riznica u Mikeni, ili Minijska riznica u Orhomenu) nisu bili slikani. Grobnica je freskama ukrašena na svoje dvije duže strane (istočnoj i zapadnoj). Motivi su spirale, cvjetovi papirusa te dvije ženske figure (Spyropoulos 1971a).

Slika 15: Tebanska grobna komora s dva prilazna hodnika, tzv. grobnica Edipovih sinova (Spyropoulos & Chadwick 1975: T. XXVII).

Nepisano je pravilo da je svaka mikenska citadela, pogotovo one imponantnije s palačom, trebala imati tolos-grobnicu u kojoj su bili pokopani kralj i njegova obitelj. Vidjeli smo u prijašnjim priložima da je takav slučaj bio u Mikeni, Tirintu i Orhomenu (Tomas 2009: 39–40; 2010: 58–59; 2011: 53–57). Tolosa u Tebi nema, što je čudno. Ili barem dosad nije otkriven i moguće je da se skriva negdje ispod suvremenih zgrada. Upravo opisana oslikana grobna komora najimpresivnija je grobnica u Tebi. Sačuvani grobni prilozi nisu brojni, ali su veoma luksuzni. Vjerojatno je ta grobnica pripadala vladajućoj dinastiji, no mada je impresivne gradnje, svojim se arhitekturnim karakteristikama ipak ne može mjeriti s veličanstvenom Atrejevom riznicom u Mikeni ili Minijevom riznicom u Orhome-nu (Aravantinos 2010: 69).

Mikenske su grobne komore pronađene i na Izmenijskome brdu, točno ispod kasnijega hrama posvećenog Apolonu Izmenijskom te na predjelu grada koji se danas naziva Kolonaki (Keramopoulos 1917: 80–98, 123–209). Mikenske ciste, dakle onaj najjednostavniji tip ukopa, nađene su pak kod Elektrinih vrata (Keramopoulos 1917: 25–32).

Mikenska nekropola u Tanagri

Istočno od Tebe leži grad Tanagra. Koliko nam je poznato, on nije bio vezan uz prapovijesnu Tebu, ali vrijedi ga spomenuti zato što se ondje nalazi jedna od najvažnijih dosad otkrivenih mikenskih nekropola.

Tanagru su za razliku od Tebe obišli i opisali brojni novovjekovni putopisci (Roller 1988). Lokalitet je bio važan od klasičnoga do rimskog razdoblja te poznat po helenističkim glinenim figuricama, uglavnom žena. One su se kao rezultat ilegalnih pljačkanja lokaliteta počele preprodavati u 2. pol. 19. st. i otada se popularno nazivaju 'tanagre' (Kleiner 1984; Charami 2009; Jeammet 2010). Pretpostavlja se da je više stotina grobova Tanagre opljačkano prije nego što su vlasti shvatile što se događa. 1873. g. onamo šalju P. Stamatakisa da legalnim iskopavanjima spasi što se spasiti dalo.¹⁵ Stamatakisa je u iskopavanjima helenističkih grobova Tanagre uskoro naslijedio slavni pionir grčke arheologije Ch. Tsountas (Higgins 1986: 30). Sljedeća opsežnija iskopavanja nekropole vršena su tek 1970tih i 1980tih godina. Tada je otkopano oko 500 grobnica datiranih od arhajskog do rimskog razdoblja. Većina ne-helenističkih grobnica bila je netaknuta, dok su sve helenističke bile opljačkane. To znači da su pljačkaši imali vrlo dobru predodžbu o tome gdje mogu naći poželjne 'tanagre' (Higgins 1986: 31; Andriomenou 2007).

Uz grad Tanagra leži i brončanodobna, mikenska nekropola koju je 1968. g. počeo iskopavati Th. Spyropoulos (1969; 1970). Zapravo je to unikatna nekropola na grčkome kopnu jer je jedina u svojim grobnim komorama sadržavala ukope u glinenim larnaksima.

¹⁵ Tog smo arheologa već spominjali pri opisima najranijih iskopavanja u Mikeni (Tomas 2009: 30–32).

Grobna komora vrsta je grobnice koja se u Grčkoj javlja još u ranome brončanom dobu (npr. na kikladskome otoku Melu krajem 3. tisućljeća pr. Kr.), zatim postaje izrazito popularna tijekom srednjega brončanog doba (oko 2000–1600. pr. Kr.) na minojskoj Kreti, da bi u kasnome brončanom dobu (oko 1600–1000. g. pr. Kr.) postala najuobičajeniji tip grobnice mikenske Grčke. Grobne komore u potpunosti su usječene u vapnenačku stijenu, što znači da su podzemne. Prilazni hodnik (dromos) također je usječen u stijenu i vodio je do ulaza (stomion) u samu komoru (thalamos). Ta se pak komora sastoji od jedne prostorije ili više njih, plan prostorija mogao je biti kružan, kvadratan ili pravokutan.

Grobna je komora prvi tip egejske grobnice koja je služila za skupni ukop. Uvijek se radilo o inhumaciji. Običaj spaljivanja pokojnika kakav nam je opisao Homer (npr. ceremonijalno spaljivanje Patroklova tijela u 23. pjevanju Ilijade) u Grčkoj započinje tek sa željeznim dobom, t.j. u prvome tisućljeću pr. Kr. To je dakle jedan od slučajeva gdje Homer miješa običaje s početka 1. tisućljeća pr. Kr. i one ranijeg, tzv. herojskog doba Grčke (tj. mikenskoga, napominjem još jednom da trojanski rat pripada razdoblju mikenske civilizacije).

U grobnim su komorama pokojnici bili polagani ili na sâm pod grobnice ili u plitko ukopanu udubinu pri sredini grobnice. Po pokopu se ulaz u komoru zatvarao tankim kamenim zidom (kameni su blokovi poredani bez vezivnoga materijala, dakle u suhozidnoj tehnici). Pri novome ukopu zid bi se uklonio, kosti ranije pokopanoga pokojnika pomaknule u stranu, na njihovo mjesto bio bi položen nov pokojnik i ulaz zatim ponovno zazidan. Procedura se ponavljala po potrebi, i vjeruje se da su komore služile kao obiteljske grobnice.

Na Kreti su u grobnim komorama imućniji pokojnici bili polagani u larnakse. To su glinene „kade“ (sarkofazi) pravokutna ili ovalnoga oblika koje su izvana bile ukrašene fresko slikanjem – motivi su obično bili izlaganje pokojnika, žalovanje, pogrebne povorke i sl. Kako su larnaksi bili dugački do jednoga metra, pokojnici su u njih bili polagani u zgrčenome položaju. Nad njima je stajao glineni poklopac, koji je također mogao biti oslikan. Kretska nekropola s najvećim brojem larnaksa jest Armeni (južno od današnjega grada Retimna na sjevernoj obali otoka). Ta se nekropola sastoji od oko 300 grobnih komora kasnoga brončanog doba (Tzedakis 1992). Jedina pak nekropola na grčkome kopnu gdje su pronađeni larnaksi jest Tanagra i zbog toga smo je ranije nazvali unikatnom mikenskom nekropolom.

Mikenske grobnice Tanagre također su bile pljačkane i njeni larnaksi ilegalno prodavani. U početku se sumnjalo u njihovu autentičnost budući da su dotad larnaksi bili poznati isključivo s Krete. Tek se sa zvaničnim arheološkim istraživanjima krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća pokazalo da grobne komore Tanagre uistinu kriju ukope u larnaksima. Najveći broj njih, čak 16, pronađen je u grobnoj komori br. 6 (Spyropoulos 1970). Tipologija grobnih priloga (vaze, oružje, nakit) govori da je nekropola bila u uporabi oko dva stoljeća, od oko sredine 15. do oko sredine 13. st. pr. Kr., s tim da se larnaksi počinju koristiti tek sredinom tog raz-

doblja. Za razliku od kretskih larnaksa koji mogu biti i ovalni i pravokutni, oni iz Tanagre isključivo su pravokutni. Nekolicina njih minijaturnih je dimenzija i služila je za ukop novorođenčadi ili male djece.

Larnaksi iz Tanagre prava su umjetnička djela, svaki je oslikan na drugačiji način, a neki su na poklopcima imali i plastično izvedene ukrase. Motivi su nalik gore opisanim minojским, a kako se radi i o minojском pogrebnom običaju predloženo je da je nekropola pripadala minojскоj zajednici koja se naselila na grčkome kopnu, ali teško je tu ideju dokazati (Vermeule 1965; Demakopoulou & Konsola 1981: 83).

Larnaksi Tanagre čuvaju se u Arheološkom muzeju u Tebi (Aravantinos 2010: 100–123).

Slika 16: Mikenski larnaks iz Tanagre, 13. st. pr. Kr. (Aravantinos 2009: 217, sl. 340–341).

Koliko košta Teba?

Već je 70tih godina prošloga stoljeća iznikla ideja da cijelo središte Tebe treba otkupiti da bi se Kadmeja otkopala u potpunosti. Predloženo je da se uspostavi novo središte grada u ravnici ispod brežuljka na kojemu ono sada leži (Symeonoglou 1973: 78, n. 9). No, stanovnici suvremene Tebe nisu niti tada, a niti kasnije na arheologiju gledali s dobrodošlicom i funkcionalnost grada bila im je kudikamo važnija. Kada su 1993. g. tijekom zamjene kanalizacijskih cijevi otkrivena linear B tablice u Pelopidovoj ulici i arheolozi pozvani da ih iskopaju, tadašnji je gradonačelnik Tebe na raznorazne načine pokušao zaustaviti arheološka istraživanja, želeći čim prije ponovno osposobiti jednu od glavnih prometnica grada (Aravantinos 1999: 48, n. 15).

Slika 17: Ostaci Kadmove palače u središtu Tebe (Sideris 2010: 17).

Kako Teba, unatoč svojoj slavnoj prošlosti, nije frekventno turističko središte, njeni građani arheologiju ne vide kao sredstvo kojim bi uvećali posjećenost gradu. Često je smatraju i nužnim zlom, pošto se prije intervencije arheologa u Tebi ništa ne smije graditi. Svatko tko poželi ondje sagraditi kuću, mora mjesecima čekati da arheolozi „obave svoje“, jer je arheološka baština podloga cijeloga središta grada.

Ideja o potpunom razotkrivanju ostataka Kadmeje oživljena je prije desetak godina. Tada je milijarder David Packard, sin osnivača američkoga kompjuterskog giganta Hewlett-Packard (HP) predložio otkup središta grada za potrebe temeljitih arheoloških istraživanja i stvaranja arheološkoga parka. David Packard zaljubljenik je u arheologiju. Osnivač je fondacije The Packard Humanities Institute koja financijski podupire brojna arheološka istraživanja. Packard je arheolog i po obrazovanju. Njegova doktorska disertacija bila je posvećena primjeni kompjuterske tehnologije u dešifriranju minojškoga pisma linear A, prethodnika grčkoga lineara B (Packard 1974).

Packardov prijedlog o otkupu središta grada Tebanci su odbili. Neobjavljen je podatak koliko je novca on građanima Tebe ponudio.¹⁶ Kako je uopće procijenio koliko vrijedi neugledno središte grada koje je naslijedilo proslavljenu mikensku Kadmeju i antičku Tebu? Da li je prijedlog odbijen zbog toga što ponuda nije bila zadovoljavajuća, ili zato što građanima Tebe ostaci njihovih slavni predaka nisu toliko bitni da bi svoje domove preselili drugdje? U grčkim arheološkim krugovima šuška se da Packard ne odustaje i da se može očekivati nova ponuda. Ne znamo da li će ovaj puta ponuđen iznos dospjeti u javnost, zanimljivo bi bilo saznati koliko može koštati grad kao što je Teba.¹⁷

¹⁶ Pregovore za otkup Tebe D. Packard vodio je posredstvom Američke Škole za klasične studije u Ateni. Relevantna korespondencija pohranjena je u arhivu Škole, ali je na žalost tajna. Zahvaljujem arhivistici škole, gospođi Nataliji Vogei-koff, na tome podatku.

¹⁷ Zahvaljujem prof. Marini Miličević Bradač što je pročitala radnu verziju ovoga članka i poboljšala je korisnim savjetima.

Bibliografija

- Andrikou 2007 E. Andrikou, „New evidence on Mycenaean bronze corselets from Thebes in Boeotia and the Bronze Age sequence of corselets in Greece and Europe“, u. I. Galanaki, H. Tomas, Y. Galanakis & R. Laffineur (ur.), *Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory Across Borders. Proceedings of the first International Aegean Conference, University of Zagreb, 11-14 April 2005 (Aegaeum 27)*, Liège, 401–410.
- Andriomenou 2007 A. K. Andriomenou, *Tanagra. I anaskafi tou nekrotafiou (1976-1977, 1989)*, Atena.
- Aravantinos 1990 V. L. Aravantinos, „The Mycenaean inscribed sealings from Thebes: problems of content and function“, u T. G. Palaima (ur.), *Aegean Seals, Sealings and Administration. Proceedings of the NEH-Dickson Conference of the Program in Aegean Scripts and Prehistory of the Department of Classics, University of Texas at Austin, January 11-13, 1989 (Aegaeum 5)*, Liège, 149–167.
- Aravantinos 1995 V. L. Aravantinos, „Old and new evidence for the palatial society of Mycenaean Thebes: an outline“, u R. Laffineur & W.-D. Niemeier (ur.), *Politeia. Society and State in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 5th International Aegean Conference, University of Heidelberg, 10-13 April 1994 (Aegaeum 12)*, Liège-Austin, 613–622.
- Aravantinos 1999 V. L. Aravantinos, „Mycenaean texts and contexts at Thebes: the discovery of new Linear B archives on the Kadmeia“, u S. Deger-Jalkotzy, S. Hiller & O. Panagl (ur.), *Florent Studia Mycenaea. Akten des X. Internationalen Mykenologischen Colloquiums in Salzburg vom 1.-5. Mai 1995*, Beč, 45–78.
- Aravantinos 2006 V. L. Aravantinos, „Le cas de Thèbes (Béotie) : mythe, idéologie et recherche au début du XXe siècle“, u P. Darcque, M. Fotiadis & O. Polychronopoulou (ur.), *Mythos. La préhistoire égéenne du XIXe au XXIe siècle après J.-C. (Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément 46)*, Paris, 165–174.
- Aravantinos 2008 V. L. Aravantinos, „Le iscrizioni in lineare B rinvenute a Tebe in Beozia. Osservazioni storico-topografiche sulle scoperte“, u A. Sacconi, M. del Freo, L. Godart & M. Negri (ur.), *Colloquium Romanum. Atti del XII Colloquio Internazionale di Micenologia, Roma, 20-25 febbraio 2006*, Rim, 9–21.
- Aravantinos 2009 V. L. Aravantinos, „Boeotia. historical and archaeological background“, u A. G. Vlachopoulos (ur.), *Archaeology: Euboea & Central Greece*, Atena, 214–227.
- Aravantinos 2009a V. L. Aravantinos, „Thebes“, u A. G. Vlachopoulos (ur.), *Archaeology: Euboea & Central Greece*, Atena, 234–247.
- Aravantinos 2010 V. L. Aravantinos, *The Archaeological Museum of Thebes (A Catalogue by the J. S. Latsis Public Benefit Foundation)*, Atena.

- Aravantinos et al. 2001 V. L. Aravantinos, L. Godart & A. Sacconi, *Thèbes. Fouilles de la Cadmée I. Les tablettes en linéaire B de la Odos Pelopidou*, Pisa – Roma.
- Aravantinos et al. 2002 V. L. Aravantinos, L. Godart & A. Sacconi, *Thèbes. Fouilles de la Cadmée III. Corpus des documents d'archives en linéaire B de Thèbes*, Pisa – Roma.
- Aravantinos et al. 2005 V. L. Aravantinos, M. del Freo, L. Godart & A. Sacconi, *Thèbes. Fouilles de la Cadmée IV. Les textes de Thèbes (1-433)*, Pisa – Roma.
- Aura Jorro 1993 F. Aura Jorro, *Diccionario Micénico*, Madrid.
- Charami 2009 A. Charami, „Tanagra and the Tanagraike“, u A. G. Vlachopoulos (ur.), *Archaeology: Euboea & Central Greece*, Atena, 228–233.
- Demakopoulou 1974 K. Demakopoulou, „Mikinaikon anaktorikon ergastirion eis Thivas“, *Athens Annals of Archaeology* 7, 162–173.
- Demakopoulou 1990 K. Demakopoulou, „Palatial and domestic architecture in Mycenaean Thebes“, u P. Darcque & R. Treuil (ur.), *L'habitat égéen préhistorique. Actes de la Table ronde internationale organisée par le Centre National de la Recherche Scientifique, l'Université de Paris I et l'École française d'Athènes (Athènes, 23-25 juin 1987)*, Paris, 307–317.
- Demakopoulou & Konsola 1981 K. Demakopoulou & D. Konsola, *Archaeological Museum of Thebes*, Atena.
- Edwards 1979 R. B. Edwards, *Kadmos the Phoenician. A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age*, Amsterdam.
- Faraklas 1968 N. Faraklas, „Thivai: anaskafi oikopedou Liakopoulou-Kyrtzii“, *Athens Annals of Archaeology* 1, 241–244.
- Faraklas 1998 N. Faraklas, *Thebaïka (Arheologiki Efimeris 135)*, Atena.
- Graves 1960 R. Graves, *The Greek Myths*, London.
- Graves 1984 R. Graves, *The Greek Myths. Illustrated Edition*, London.
- Haskell et al. 2011 H. W. Haskell, R. E. Jones, P. M. Day & J. T. Killen, *Transport Stirrup Jars of the Bronze Age Aegean and East Mediterranean*, Philadelphia.
- Higgins 1986 R. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, London.
- Impelluso 2007 L. Impelluso, *Myths. Tales of the Greek and Roman Gods*, New York.
- Jeammet 2010 V. Jeammet, *Tanagras. Figurines for Life and Eternity: The Musée du Louvre's Collection of Greek Figurines*, Chicago.
- Keramopoulos 1909 A. D. Keramopoulos, „I oikia tou Kadmou“, *Arheologiki Efimeris* 1909, 56–122.
- Keramopoulos 1910 A. D. Keramopoulos, „Mykinaïki tafoi en Aiginei kai en Thivais“, *Arheologiki Efimeris* 1910, 178–252.

- Keramopoulos 1917 A. D. Keramopoulos, *Thebaika (Arheologikon Deltion 3)*, Atena.
- Kerényi 1976 C. Kerényi, *Dionysos. Archetypal Image of Indestructible Life*, London.
- Kleiner 1984 G. Kleiner, *Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte*, Berlin.
- Kokkolas 2006 A. Kokkolas, *I tehni sti viotiki mythologia*, Atena.
- Konsola 1981 D. N. Konsola, *Promykinaiki Thiva. Horotaxiki kai oikistiki diarthrosi* (doktorska disertacija), Atena.
- Olalla 2007 P. Olalla, *Mitološki atlas Grčke*, Zagreb.
- Packard 1974 D. W. Packard, *Minoan Linear A*, Berkley.
- Papazoglou-Manioudaki 1990 L. Papazoglou-Manioudaki, „Orchomenos“, u K. Demakopoulou (ur.), *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos. Heinrich Schliemann: The 100th Anniversary of his Death*, Athens, 130–136.
- Pelon 1976 O. Pelon, *Tholoi, tumuli et cercles funéraires*, Paris.
- Piteros et al. 1990 Ch. Piteros, J.-P. Olivier & J. L. Melena, „Les inscriptions en linéaire B des nodules de Thèbes (1982) : la fouille, les documents, les possibilités d'interprétation“, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 114, 103–184.
- Reusch 1956 H. Reusch, *Die zeichnerische Rekonstruktion des Frauenfrieses im böotischen Theben*, Berlin.
- Roller 1988 D. W. Roller, *Early Travellers in Eastern Boiotia*, Amsterdam.
- Schliemann 1881 H. Schliemann, „Exploration of the Boeotian Orchomenus“, *Journal of Hellenic Studies* 2, 122–163.
- Sideris 2010 A. Sideris, *Boiotia. Istoria kai politismos*, Atena.
- Spyropoulos 1969 Th. G. Spyropoulos, „To mykinaikon nekrotafeion tis Tanagras“, *Athens Annals of Archaeology* 2, 20–25.
- Spyropoulos 1970 Th. G. Spyropoulos, „Anaskafi eis to mykinaikon nekrotafeion tis Tanagras“, *Athens Annals of Archaeology* 3, 184–197.
- Spyropoulos 1970a Th. G. Spyropoulos, „To arheion tou mykinaïkou anaktorou ton Thivon“, *Athens Annals of Archaeology* 3, 322–327.
- Spyropoulos 1971 Th. G. Spyropoulos, „Topographika tou Kadmeiou anaktorou“, *Athens Annals of Archaeology* 4, 32–37.
- Spyropoulos 1971a Th. G. Spyropoulos, „Mykinaïkos vasilikos thalamotos tafos en Thivais“, *Athens Annals of Archaeology* 4, 161–164.
- Spyropoulos & Chadwick 1975 Th. G. Spyropoulos & J. Chadwick, *The Thebes Tablets II (Supplement to Minos 4)*, Salamanca.
- Symeonoglou 1973 S. Symeonoglou, *Kadmeia I. Mycenaean Finds from Thebes, Greece. Excavations at the 14 Oedipus st. (Studies in Mediterranean Archaeology 35)*, Göteborg.

- Symeonoglou 1985 S. Symeonoglou, *The Topography of Thebes from the Bronze Age to Modern Times*, Princeton.
- Tomas 2008 H. Tomas, „O Kiklopima i kiklopskoj gradnji“, in H. Tomas (ur.), *Signa et Litterae II: Mythos – cultus – imagines deorum*, Zagreb, 55–82.
- Tomas 2009 H. Tomas, „Otkriće Mikene“, *Latina & Graeca* n.s. 15, Zagreb, 23–44.
- Tomas 2010 H. Tomas, „Otkriće Tirinta“, *Latina & Graeca* n.s. 17, Zagreb, 41–69.
- Tomas 2011 H. Tomas, „Otkriće Orhomena i obližnje citadele Gla“, *Latina & Graeca* n.s. 19, 47–67.
- Touloupa & Symeonoglou 1965 E. Touloupa & S. Symeonoglou, „Arheotites kai mnimeia Viotias“, *Arheologikon Deltion* 20/2, 228–244.
- Tsigakou 1981 F.-M. Tsigakou, *The Rediscovery of Greece. Travellers and Painters of the Romantic Era*, London.
- Tzedakis 1992 Y. Tzedakis, „Armeni“, u J. Wilson Myers, E. E. Myers & G. Cado-gan (ur.), *The Aerial Atlas of Crete*, Los Angeles, 63–65.
- Ventris & Chadwick 1956 M. Ventris & J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge.
- Vermeule 1965 E. T. Vermeule, „Painted Mycenaean larnakes“, *Journal of Hellenic Studies* 85, 123–148.
- Vian 1963 F. Vian, *Les Origines de Thèbes. Cadmos et les Spartes*, Paris.
- Zamarovský 1973 V. Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*. Zagreb.